

Др Јелена ЋЕРАНИЋ ПЕРИШИЋ*

Сања МИШАН**

АКТ О ВЕШТАЧКОЈ ИНТЕЛИГЕНЦИЈИ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ И САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВИ У ОСТВАРИВАЊУ И ЗАШТИТИ ЉУДСКИХ ПРАВА¹

Апстракт

Акт о вештачкој интелигенцији (Акт о ВИ) усвојен је у мају 2024. године и ступио је на снагу двадесет дана од објављивања у Службеном листу ЕУ, 12. јула 2024. Почеће да се примењује у потпуности од 2. августа 2026. године. Акт о ВИ представља прву свеобухватну уредбу на свету о ВИ. Циљ Акта је да осигура да ВИ која се развија и користи у ЕУ буде поуздана и да обезбеди мере за заштиту основних људских права. Рад настоји на сагледа одредбе Акта о ВИ кроз призму савремених изазова у остваривању и заштити људских права. Најпре су у раду размотрене најзначајније одредбе Акта о ВИ које се односе на системе ВИ. Посебна пажња посвећена је системима ВИ високог ризика, будући да су такви системи најизазовнији у контексту остваривања и заштите људских права. Након тога су анализиране антидискриминационе одредбе у Акту о ВИ, тачније њихов утицај на националне законодавне оквире држава чланица ЕУ. Будући да је уредба, као акт секундарног законодавства, директно применљива, ступа на снагу након објављивања у Службеном листу ЕУ. Дакле, није потребан никакав акт унутрашњег, националног права којима се одредбе и циљеви уредбе транспонују у национални правни поредак. Осим тога, и земље кандидати за чланство у ЕУ имају обавезу да националне регулаторне оквире ускладе са правним тековинама ЕУ током процеса приступања. Стога се очекује да ће Акт о ВИ имати велики утицај и на регулисање примене ВИ у земљама кандидатима за чланство у ЕУ, укључујући и Републику Србију.

* Научни саветник, Институт за упоредно право, Београд, Република Србија, ceranicj@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1465-510X.

** Универзитет „Апеирон” Бања Лука, Факултета правних наука, Република Српска, sanja.misan@autostil.ba.

¹ Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада Института за упоредно право који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2024. години (евиденциони број: 451-03-66/2024-03/200049 од 5. 2. 2024).

Кључне речи: вештачка интелигенција, заштита људских права, Акт о вештачкој интелигенцији, антидискриминационе одредбе, савремени изазови.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Данас сведочимо прелазу из четврте у пету индустријску револуцију, коју одликује све већа замагљеност граница између физичког, дигиталног и биолошког света (Howells, 2020, 145). Сходно томе, у наредним годинама истраживачки фокус биће усмерен, с једне стране, на теме одрживог развоја, хуманог приступа технологијама, заштите и унапређења људских права и очувања животне средине, а с друге стране, на свеобухватну примену вештачке интелигенције у различитим сферама друштвеног и свакодневног живота.

Иако до данас није усвојена универзална дефиниција вештачке интелигенције (ВИ), једна од најчешће коришћених је ажурирана дефиниција Организације за економску сарадњу и развој (енг. Organization for Economic Cooperation and Development – ОЕЦД), која је интегрисана и у најновије законодавство Европске уније (ЕУ). На основу ове дефиниције систем ВИ је онај систем који се заснива на машини која, за експлицитне или имплицитне сврхе, закључује, на основу улазних података које прима, како да генерише излазне податке попут предикција, садржаја, препорука или одлука које могу утицати на физичка или виртуелна окружења. Различити системи ВИ варирају у нивоу аутономије и адаптивности након имплементације.²

Ова дефиниција ОЕЦД-а широко је постављена тако да обухвата највећи број постојећих технологија ВИ. Ипак, она не узима у обзир људску компоненту, као ни неке друге елементе ВИ. Заправо ВИ није ни вештачка, ни интелигентна (Bianchiani, Ancona, 2023, 1). „Због великих очекивања и могућности које произилазе из њеног коришћења, често се занемарује чињеница да је вештачка интелигенција такође производ људског бића.“ (Аврамовић, Јованов, 2023, 161). Рад и развој технологија на којима се заснива ВИ ослања се на претходно унесене информације и параметре које уносе људи (Андоновић, 2020, 111).

Широј јавности ВИ постаје позната пре две године са појавом ChatGPT-ја, језичког модела који је креирала компанија OpenAI (Живковић, 2024, 217). ChatGPT представља напредни модел генеративне ВИ који омогућава генерисање одговора на природном језику у односу на различита питања корисника. Његова примарна функција огледа се у моделовању језика, што подразумева креирање вероватних модела способних да прецизно предвиђају наредну реч у лингвистичком низу, ослањајући се на контекст претходних израза. Захваљујући оваквом приступу, систем је у стању да у веома кратком временском року генерише кохерентан текст на

² Доступно на: https://www.oecd.org/en/publications/explanatory-memorandum-on-the-updated-oecd-definition-of-an-ai-system_623da898-en.html (1. 4. 2025)

различитим језицима, у различитом формату и о широком спектру тема. Међутим, генеративна ВИ, која је основа ChatGPT-ја, представља само један тип ВИ. Различите апликације ВИ већ су дуже време присутне у свакодневном животу, као што су алгоритми које користе друштвене мреже за препоручивање садржаја, предиктивна аналитика у финансијама и програми који дијагностикују и персонализују терапије у медицини.

Трансформативна природа технологије ВИ је таква да има потенцијал да суштински измени различите аспекте људског живота, штавише да измени саму реалност и улогу људи у њој (Ceranac Perisic, 2025, 149).

Европска унија одавно је препознала значај ВИ за унапређење различитих сфера живота. У том смислу Европска комисија је објавила Белу књигу о вештачкој интелигенцији³ у којој је посебна пажња посвећена значају ВИ за унапређење здравства, националне безбедности, индустрије, производње и пољопривреде. Међутим, ВИ представља загонетку за правнике и академску заједницу широм света (Глинтић, 2024, 33). Вештачка интелигенција и даље представља несигурно и непредвидиво подручје, а њена имплементација може изазвати различите правне изазове у остваривању различитих права, а посебно у примени принципа једнакости и недискриминације, као универзалних вредности права (Mihaljović, Ćorić, 2024, 9). Дакле, питање примене ВИ представља озбиљан изазов у контексту остваривања и заштите људских права уопште.

Стога индустријски развој технологија ВИ постаје ново поље жестоких сукоба међу глобалним актерима који овом питању приступају на различите начине. Еволуција технологија ВИ напредује таквом брзином да, упркос напорима појединих глобалних актера, законодавни оквир не може да је испрати. Европска унија је несумњиво лидер у регулисању технологија ВИ, што је видљиво и кроз законодавне иницијативе ЕУ у вези са ВИ.

Када је реч о приступу регулисању примене ВИ, у упоредном праву су се искристалисала три модела која почивају на дијаметрално супротним основама.

Први модел, за који су се определиле Сједињене Америчке Државе (САД), назива се тржишни модел. На основу овог модела само тржиште, односно закони тржишта регулишу примену ВИ. Основни недостатак овог модела, који се колоквијално назива и „каубојски”, огледа се у томе што не почива на праву, већ на пракси. Ипак његова највећа предност је што може ефикасно да одговори на потребе самог тржишта ВИ, како у погледу развоја, тако и у погледу примене ВИ.

Други модел, познатији као државни модел, се примењује у Народној Републици Кини. За њега је карактеристично да сама држава, односно централна

³ White Paper on Artificial Intelligence: A European approach to excellence and trust of 19 February 2020, COM (2020) 65 final.

власт, уређује примену ВИ. Упркос одређеним недостацима, и овај модел се у пракси показује као прилично ефикасан.

И трећи модел је заснован на праву и поштовању људских права. Овај модел развијан је под окриљем ЕУ и Савета Европе. Почива на томе да се примена ВИ регулише правно обавезујућим инструментима, другим речима, само право ЕУ регулише примену ВИ (Когаћ, Прлја, Gasmi, 2023, 209–216). Европска унија усвојила је 2024. године Уредбу о вештачкој интелигенцији, познатију као Акт о вештачкој интелигенцији (Акт о ВИ), прву свеобухватну уредбу на свету о ВИ. Акт о ВИ осмишљен је како би се осигурало да ВИ која се развија и користи у ЕУ буде поуздана и да постоје мере за заштиту основних људских права. Осим тога, Савет Европе је усвојио Оквирну конвенцију о вештачкој интелигенцији, људским правима и владавини права.⁴ Приступ ЕУ је несумњиво најнапреднији када је реч о заштити људских права, али се чини да не може довољно брзо и адекватно да одговори на потребе тржишта (Bianchiani, Ancona, 2023, 1–9).

Дакле, приступ за који се определила ЕУ у погледу примене ВИ је јасан, бар у погледу циља који жели да оствари. Циљ европског законодавца јесте унапређење истраживања ВИ, као и индустријских капацитета, уз обезбеђење заштите основних људских права. Принципи на којима почива Акт о ВИ такође су веома јасни: технолошки суверенитет ЕУ за стратешку економију и централна улога људи и њихових основних права у дигиталној трансформацији (Bianchiani, Ancona, 2023, 2). Према томе, ЕУ приликом регулисања примене ВИ узима у обзир савремене изазове у остваривању и заштити људских права и у центар ставља човека и његова основна права.

Приступу за који се определила ЕУ ништа не може оспорити са становишта заштите људских права, што би свакако требало да буде ултимативни циљ сваког правног акта, нарочито оних који се тичу примене нових технологија чија имплементација и даље представља правну непознаницу. Ипак, чињеница је да ЕУ заостаје и за САД и за Кином када је реч о развоју и примени ВИ и уопште сектора иновација. Наравно, остаје отворено питање да ли је за такву позицију ЕУ „заслужан” управо приступ заснованом на праву и поштовању људских права, а не само поштовању закона тржишта или централне улоге државе. И све и да јесте, да ли би уопште онда ту нешто требало мењати? И како, а да не буде на уштрб централне улоге човека у дигиталној трансформацији и заштити његових основних права?

Рад настоји на сагледа одредбе Акта о ВИ кроз призму савремених изазова у остваривању и заштити људских права. Најпре су у раду размотрене најзначајније одредбе Акта о ВИ које се односе на системе ВИ. Посебна пажња посвећена је

⁴ Доступно на: <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/the-framework-convention-on-artificial-intelligence> (1. 4. 2025).

системима ВИ високог ризика, будући да су такви системи најизазовнији у контексту остваривања и заштите људских права. Након тога су анализиране антидискриминационе одредбе у Акту о ВИ, тачније њихов утицај на националне законодавне оквире држава чланица ЕУ.

2. АКТ О ВЕШТАЧКОЈ ИНТЕЛИГЕНЦИЈИ

Акт о ВИ је уредба ЕУ заснована на члану 114 Уговора о функционисању ЕУ⁵ који се односи на усклађивање прописа у циљу побољшања функционисања унутрашњег тржишта.

Акт о ВИ усвојен је у мају 2024. године и ступио је на снагу двадесет дана од објављивања у Службеном листу ЕУ, 12. јула 2024. Почеће да се примењује у потпуности од 2. августа 2026. године. У међувремену је Европска комисија донела Пакт о ВИ⁶ који заправо представља добровољну иницијативу која подстиче провајдере ВИ да проактивно поштују кључне обавезе Акта о ВИ и пре него што он почне званично да се примењује у ЕУ

Један од главних циљева Акта о ВИ је регулисање примене технологија ВИ у различитим секторима кроз приступ заснован на процени ризика (Korać, Prlja & Gasmir, 2021, p. 163). У том контексту, Акт о ВИ успоставља обавезе које се разликују у зависности од степена ризика повезаног са одређеним апликацијама ВИ. Као такав, Акт о ВИ би требало посматрати као циљани регулаторни захват, а не као широку, свеобухватну уредбу, попут Уредбе о заштити података⁷ (Ceranec Perisic, 2025, 155).

Акт о ВИ се може сматрати једним делом сложене регулаторне пузле (Stanić, Tintor, 2024, 169), тј. Акт о ВИ је такође део ширег регулаторног оквира који се састоји од података, инфраструктуре и алгоритама (Samman, de Vanssay, 2024, 1).

Акт о ВИ прави разлику између система вештачке интелигенције (енг. AI systems) и модела вештачке интелигенције опште намене (енг. General-Purpose AI models–GPAI). Модели вештачке интелигенције опште намене су модели ВИ обучени (похрањени) са великом количином података, користећи самонадзор, који могу обављати широк спектар различитих задатака. С обзиром на обим и сложеност Акта о

⁵ Члан 114 Уговора о функционисању ЕУ: „Ако другачије није предвиђено Уговорима, следеће одредбе се примењују за остваривање циљева одређених чланом 26. Европски парламент и Савет, одлучујући у складу са редовним законодавним поступком и након консултовања Економског и социјалног комитета, усвајају мере за усклађивање одредаба закона и других прописа у државама чланицама, чији је циљ успостављање и функционисање унутрашњег тржишта.”

⁶ <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/ai-pact>. Приступ: 5. 4. 2025.

⁷ Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC, *OJ L* 119 of 4 May 2016.

ВИ, с једне стране, и тему рада, с друге стране, у редовима који следе биће анализирани само најзначајније одредбе Акта ВИ које се односе на системе ВИ.

2.1. Поље примене и дефиниције

Акт о ВИ има врло широко поље примене и изражен екстратериторијални домет, јер се примењује на сваки систем ВИ који има утицај у ЕУ, без обзира на то где је седиште његовог добављача. Конкретно, Акт о ВИ се примењује када је систем ВИ пласиран на тржиште или стављен у употребу у ЕУ, када се корисник налази у ЕУ или када се излазни подаци користе у ЕУ.⁸

Вештачка интелигенција је у Акту о ВИ дефинисана врло широко. Покрива сваки систем заснован на машинама дизајниран да функционише са различитим нивоима аутономије и који може показивати зависност након имплементације, и који, са експлицитним или имплицитним циљевима, износи закључке на основу улазних података које добија, као би генерисао излазне податке као што су предикције, садржаји, препоруке или одлуке које могу утицати на физичка или виртуелна окружења.⁹

Акт о ВИ предвиђа неколико изузетака у вези са пољем примене:

- Системи и модели ВИ који су развијани и коришћени искључиво у војне и одбрамбене сврхе и сврхе националне безбедности;
- Системи и модели ВИ специфично развијани и стављани у употребу искључиво у сврху научно-истраживачког развоја;
- Сва истраживања, тестирања или развојне активности у вези са системима ВИ или моделима ВИ пре него што буду пласирани на тржиште или стављени у употребу;
- Системи ВИ који су издати под слободним и отвореним лиценцама, осим ако не спадају под забране у вези и осим у вези са захтевима транспарентности за генеративну ВИ.
-

2.2. Регулисање система ВИ

Акт о ВИ прави разлику између четири категорије употребе на основу нивоа ризика за здравље, безбедност и основна људска права. За сваку од категорија

⁸ Art. 2 of the Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act), *OJ L* 2024/1689, 12. July 2024.

⁹ Art. 3 of the Regulation (EU) 2024/1689.

предвиђени су специфични захтеви за добављаче и кориснике ових системи. Категорије су:

- Забрањене праксе ВИ;
- Системи ВИ високог ризика;
- Системи ВИ ограниченог ризика;
- Системи ВИ ниског или минималног ризика.

Укратко ће бити размотрене одредбе Акта о ВИ у вези са забрањеним праксама ВИ и системима ВИ високог и ограниченог ризика. За системе ВИ ниског или минималног ризика Акт о ВИ предвиђа да државе чланице и Комисија само подстичу и олакшавају добровољне кодексе понашања (Veale, Zuiderveen Borgesius, 2021, 98).

2.2.1. Забрањене праксе ВИ

Акт о ВИ забрањује стављање на тржиште, стављање у употребу или коришћење следећих система ВИ (са изузецима за одређене случајеве).¹⁰

- Системи ВИ који примењују сублиминалне технике¹¹ ван свести особе или намерно манипулативне или обмањујуће технике;
- Системи ВИ који искоришћавају било коју рањивост особе или специфичне групе особа због њиховог узраста, инвалидитета или специфичне социјалне или економске ситуације;
- Биометријски системи категоризације који категоризују појединачне физичке особе на основу њихових биометријских података како би извукли или претпоставили неки осетљиви атрибут;
- Системи ВИ за сврхе социјалног оцењивања;
- Коришћење ‘real-time’ система¹² за даљинску биометријску идентификацију у јавним просторима у сврху спровођења закона, уз неке важне изузетке;
- Системи ВИ за процену ризика од стране физичких лица у циљу процене или предвиђања ризика од почињења кривичног дела од стране физичког лица;
- Системи ВИ који креирају или проширују базе података о препознавању лица кроз наменско преузимање слика лица са интернета или снимака;

¹⁰ Art. 5 of the Regulation (EU) 2024/1689.

¹¹ **Сублиминалне технике** представљају психолошке или маркетиншке методе које користе сензорне стимулусе (визуелне, аудитивне, аудиовизуелне) који се перципирају подсвесно, односно без свесног запажања, с циљем утицаја на когницију или понашање појединца.

¹² **Real-time системи** (системи у реалном времену) су **рачунарски системи који морају да реагују на неки догађај унутар строго дефинисаног временског рока**. Није довољно само да систем исправно ради — **важно је и када он одради свој посао** (нпр. ваздушни јастуци, системи у авијацији итд.).

- Системи ВИ који изводе закључке о емоцијама физичког лица у ситуацијама везаним за радно место и образовање, уз неке изузетке.

2. 2. 2. Системи ВИ високог ризика

Регулисање система ВИ високог ризика представља срж Акта о ВИ. Акт о ВИ дефинише критеријуме за класификацију система ВИ као система високог ризика, заједно са низом обавеза и захтева за ове системе и различите заинтересоване стране у ланцу вредности, од добављача до корисника.

- Класификација система ВИ високог ризика

Акт о ВИ квалификује одређене системе ВИ као системе високог ризика који имају значајан штетан утицај на здравље, безбедност, основна права, животну средину, демократију и владавину права. Конкретно, Акт о ВИ успоставља две категорије система ВИ високог ризика: системи ВИ су обухваћени правилима ЕУ о безбедности производа (играчке, аутомобили, здравства, итд.) ако се користе као безбедносна компонента производа или су сами производ (нпр. апликација ВИ у роботизованој хирургији) (Samman, de Vanssay, 2024, 3).

Системи ВИ су наведени у Анексу III Акта о ВИ који дефинише употребу и секторе у којима се примена ВИ сматра високо ризичном. Укратко, следеће области и системи ВИ су укључени:¹³

- Биометрија;
- Критична инфраструктура;¹⁴
- образовање и радно место;
- Приступ основним услугама;
- Спровођење закона, правда, имиграција и демократски процес.

Акт о ВИ такође омогућава добављачима система ВИ високог ризика да докажу да њихови системи не спадају у категорију високог ризика и да немају значајан утицај на процес доношења одлука. У том циљу, добављачи морају показати да испуњавају барем један од следећих услова (Samman, de Vanssay, 2024, 3):

- Систем ВИ је намењен за обављање унапред дефинисаног задатака по строго утврђеној процедури;
- Систем ВИ је намењен за побољшање резултата претходно обављених људских активности;

¹³ Art. 7 of the Regulation (EU) 2024/1689.

¹⁴ Критична инфраструктура представља системе, објекте, мреже и услуге који су од суштинског значаја за безбедност, здравље, економску стабилност и функционисање државе и друштва, а чији би поремећај или уништење имало озбиљне последице.

- Систем ВИ је намењен за откривање образаца доношења одлука или одступања од претходних образаца доношења одлука и није предвиђено да замени или утиче на претходно извршену људску процену, без одговарајуће људске провере;
 - Систем ВИ је намењен за обављање припремног задатка за процену релевантну за сврхе употребе случајева наведених у Анексу III.
- Главни захтеви за системе ВИ високог ризика и обавезе страна у ланцу вредности ВИ¹⁵

Прво, Акт о ВИ предвиђа скуп захтева за системе ВИ високог ризика, укључујући управљање ризицима, управљање подацима, техничку документацију, вођење евиденције, упутства за употребу, људски надзор, као и тачност, робустност и сајбер безбедност.

Друго, Акт о ВИ намеће низ обавеза различитим заинтересованим странама унутар ланца вредности, укључујући добављаче, увознике, дистрибутере и кориснике. Такође дефинише правила за одређивање расподеле одговорности, посебно када нека од ових страна направи значајну модификацију система ВИ. Већина обавеза пребачена је на добављаче, а обухвата области као што су усклађеност и регистрација, системи управљања квалитетом, одржавање документације, евиденција, корективне акције и обавеза информисања.

2. 2. 3. Системи ВИ ограниченог ризика

Трећа категорија односи се на добављаче и кориснике генеративних система ВИ, као и кориснике система за препознавање емоција или биометријску категоризацију, који морају, између осталог, да се придржавају захтева за транспарентношћу. Што се тиче четботова, од суштинског значаја је информисати кориснике да комуницирају са системом ВИ, обезбеђујући транспарентност у вези са природом интеракције. Када је у питању генеративна ВИ, обавеза је да се одржи јасноћа и спречи збуњивање. Кључно је означити излазне податке у машински читљивом формату, како би се обезбедило да буду препознатљиви као вештачки генерисани или измењени. Што се тиче вештачки генерисаног лажног садржаја – дипфејк (енг. deepfake), садржај мора бити јасно означен као вештачки генерисан или измењен. Такође, важно је обавестити кориснике када такав садржај представља дело које је намерно уметничко, креативно, сатирично или фиктивно. Када су у питању генерисане вести, потребно је открити када је садржај вештачки генерисан или је

¹⁵ Art. 16 of the Regulation (EU) 2024/1689.

манипулисано њиме, осим у случајевима када је садржај подвргнут људском прегледу или уређивачком надзору (Samman, de Vanssay, 2024, 4).

3. АНТИДИСКРИМИНАЦИОНЕ ОДРЕДБЕ У АКТУ О ВЕШТАЧКОЈ ИНТЕЛИГЕНЦИЈИ

Акт о ВИ, уз Оквирну конвенцију Савета Европе о вештачкој интелигенцији, људским правима и владавини права, представља пионирски подухват у регулисању ВИ. Упркос различитостима у погледу правне природе и институционалног оквира у којем су развијани, њихов заједнички циљ је регулисање ВИ на начин који спречава негативне ефекте на људе. Оба акта садрже антидискриминационе одредбе које су ојачале примену постојећих антидискриминационих одредби и увеле нова правила (Mihajlović, Ćorić, 2024, 17).

За потребе овог рада, биће анализиране само одредбе Акта о ВИ, тачније њихов утицај на националне законодавне оквире држава чланица ЕУ. Будући да је уредба, као акт секундарног законодавства ЕУ, директно применљива, она ступа на снагу након објављивања у Службеном листу ЕУ. Дакле, није потребан никакав акт унутрашњег, националног права којима би се одредбе и циљеви унели, транспоновани у национални правни поредак. Уредбе постају део националног правног система самим ступањем на снагу, што се дешава осам дана од објављивања у Службеном листу ЕУ. Осим тога, и земље кандидати за чланство у ЕУ имају обавезу да националне регулаторне оквире ускладе са правним тековинама ЕУ током процеса приступања. Стога се очекује да ће Акт о ВИ имати велики утицај и на регулисање примене ВИ у земљама кандидатима за чланство у ЕУ, укључујући и Републику Србију (Korać, Prlja, Gasmi, 2023, 213).

У редовима који следе најпре ће бити размотрен општи приступ Акта о ВИ питању заштите људских права који обухвата опсежно упућивање на различите међународне и националне инструменте људских права, а након тога изазови оваквог приступа, као и оснивање Канцеларије за ВИ.

3. 1. Општи приступ

Акт о ВИ представља револуционарни корак у регулисању примене ВИ на регионалном и међународном нивоу (Mihajlović, Ćorić, 2024, 17). Акт садржи одредбе које имају антидискриминационе аспекте у контексту примене ВИ.

Сам члан 1 Акта о ВИ предвиђа да је сврха овог акта побољшање функционисања унутрашњег тржишта и промовисање примене усмерене на људе и поуздане ВИ, уз обезбеђивање високог нивоа заштите здравља, безбедности, основних права утврђених Повељом Европске уније о основним правима, укључујући

демократију, владавину права и заштиту животне средине, од штетних ефеката система ВИ у Унији, као и подршку иновацијама.¹⁶

Осим тога, Акт о ВИ наглашава значај следећих инструмената људских права: Конвенције Уједињених нација (УН) о правима особа са инвалидитетом, Конвенције УН о статусу избеглица, Конвенције УН о правима детета, као и Генерални коментар бр. 25 о дигиталном окружењу. Поред овог скупа инструмената УН за заштиту људских права, Акт о ВИ такође придаје значај регулаторном оквиру ЕУ и истиче да се морају поштовати одредбе Уговора ЕУ, Повеље о основним правима ЕУ и секундарног законодавства ЕУ (Mihaljović, Ćorić, 2024, 19). Када је реч о борби против дискриминације, Акт о ВИ предвиђа да ова уредба не би требало да утиче на праксе које су забрањене законодавством Уније, укључујући и законодавство о заштити података, законодавство о недискриминацији, законодавство о заштити потрошача и законодавство о конкуренцији.¹⁷

Приступ који обухвата опсежно упућивање на различите међународне и националне инструменте људских права у тексту Акта о ВИ последица је чињенице да су све земље чланице ЕУ државе потписнице Конвенције о заштити људских права и основних слобода, као и поменутих конвенција УН о људским правима. Стога се, кроз текст Акта о ВИ, државе чланице ЕУ подсећају на обавезу да Акт о ВИ тумаче у складу са постојећим оквиром заштите људских права УН, Оквирном конвенцијом и другим релевантним деловима европског наднационалног оквира људских права у процесу развоја и имплементације вештачке интелигенције.

Акт о ВИ јасно дефинише услове који морају бити испуњени да би се неки систем ВИ сматрао високоризичним. Поред тога, садржи и списак забрањених пракси ВИ и детаљну класификацију високоризичних система ВИ, који су наведени у Анексу III. Сматра се да адекватна заштита од родних пристрасности и дискриминације може бити постигнута само у случајевима када су системи ВИ класификовани као високоризични, будући да је Акт о ВИ хоризонталне природе и његов приоритет није смањење дискриминације (Lütz, 2024, 81). Стога, адекватно идентификовање система ВИ као високоризичних система јесте кључно за обезбеђење заштите основних права у области недискриминације. Ипак, у научној литератури се исправно указује да Акт о ВИ не пружа довољно јасне смернице о томе шта спада у опсег високоризичних система ВИ и да се очекује да Суд правде ЕУ пружи објашњења кроз даља тумачења како би се повећала правна сигурност у тој области (Lütz, 2024, 82). Као што је било речи у претходном поглављу, класификација високоризичних система ВИ заснива се на списку употреба ВИ из Анекса III, који је утврђен на прилично јасан начин. Он, између осталог, укључује запошљавање, управљање радницима и приступ самозапошљавању, образовање и стручно усавршавање, као и приступ и уживање у

¹⁶ Art. 1 of the Regulation (EU) 2024/1689.

¹⁷ Recital 45 of Regulation (EU) 2024/1689.

основним приватним и јавним услугама и бенефицијама. Ови случајеви су одабрани као важни с обзиром на то да родне пристрасности и дискриминација често настају у једној од ових категорија (Lütz, 2024, 82–83).

3.2. Изазови општег приступа

Приступ који подразумева опсежно упућивање на различите међународне и националне инструменте људских права у тексту Акта о ВИ, посебно списак из Анекса III Акта о ВИ, изазива два типа правне и практичне несигурности.

Први се односи на дерогације које су предвиђене у члану 6, став 3 Акта о ВИ за случајеве употребе и које могу бити уведене ако је испуњен неки од четири унапред одређена критеријума. Ако је испуњен неки од тих критеријума, а систем ВИ наведен у Анексу III не представља значајан ризик за основна права физичких лица, неће бити сматран високоризичним. У правној доктрини се тврди да та четири критеријума нису довољно јасно одређена, што може озбиљно угрозити предвиђени систем заштите основних права повезаних са високоризичним системима ВИ (Mihaljović, Ćorić, 2024, 20).

Други аспект који се може поменути у вези са флексибилношћу обухвата високоризичних система ВИ односи се на опцију коју предвиђа Акт о ВИ, а према којој списак из Анекса III може бити измењен путем делегираних аката. Такав механизам омогућава проширење листе високоризичних система у случајевима када се утврди да одређени систем ВИ представља посебан ризик или има негативан утицај на основна права. У том контексту, члан 7, став 1, тачка б), наглашава значај заштите основних права, укључујући и право на недискриминацију, као критеријум на основу ког Европска комисија може извршити допуну Анекса III новим системима. Могућност да Европска комисија ревидира Анекс III путем делегираног акта, као и њена општа обавеза да периодично преиспитује сам Акт о ВИ (први пут након три године од ступања на снагу, а затим сваке четири године), доводи до извесне флуидности у одређивању појма високоризичног система ВИ. Такав приступ потенцијално може утицати на нарушавање достигнутог нивоа правне извесности у оквиру регулаторног система ЕУ. Ипак, предности оваквог флексибилног механизма превазилазе његове недостатке, будући да омогућавају континуирано прилагођавање и унапређење правног оквира у складу са технолошким развојем ВИ (Mihaljović, Ćorić, 2024, 20–21).

3.3. Канцеларија за ВИ

Акт о ВИ успоставља сложен и хибридни модел имплементације, при чему су надлежности за спровођење и надзор подељене између институција ЕУ и надлежних органа држава чланица (Ceranć Perisic, 2025, 161).

Европска комисија, као главни актер у процесу имплементације Акта ВИ на нивоу ЕУ, основала је Канцеларију за ВИ (енг. AI Office), која има кључну улогу у примени овог акта. Поред тога, свакој држави чланици ЕУ наложено је да успостави јавно тело задужено за надзор над применом Акта о ВИ. Овај акт такође прописује да национални органи или тела јавне власти која надзиру спровођење обавеза у области заштите основних људских права, укључујући право на недискриминацију, у контексту употребе високоризичних система ВИ, имају овлашћење да захтевају и приступају свакој документацији створеној или одржаваној у складу са овим актом. Такав приступ мора бити омогућен на приступачном језику и у приступачном формату, када је неопходно ради ефикасног испуњавања њихових надлежности.¹⁸

Од Канцеларије за ВИ, у складу са њеном улогом, очекује се да даље разрађује и појашњава одредбе Акта о ВИ које се односе на спречавање дискриминације (Mihaљović, Ћorić, 2024, 21).

4. ЗАКЉУЧНИ ОСВРТ

Системи ВИ имају животни циклус у оквиру ког се последице на људе и животну средину не могу у потпуности предвидети. Управо из тог разлога, ВИ представља савремени изазов у контексту реализације и заштите људских права. Ниво ризика од повреде људских права, демократије и владавине права зависи од комплексности самог система ВИ.

Европска унија определила се за модел регулисање употребе ВИ заснован на праву ЕУ. У том смислу донела је и Акт о ВИ, прву уредбу у свету која на свеобухватни начин регулише употребу ВИ. Циљ Акта о ВИ је регулисање примене ВИ на безбедан начин и ограничавање њених негативних последица на минимум, уз гаранције заштите основних људских права, владавине права и демократских начела. Акт о ВИ се позива и на суштинску примену међународних и националних норми у области заштите људских права.

Акт о ВИ је уредба која је, као акт секундарног законодавства ЕУ, директно примењива у државама чланицама ЕУ. Ипак, јасно је да ће Суд правде ЕУ, кроз судску праксу, додатно потврдити релевантност, делотворност и ефикасност овог инструмента (Mihaљović, Ћorić, 2024, 25). Између осталог, очекује се да ће Суд правде ЕУ пружити потребна тумачења у вези са тим када би неки систем ВИ требало класификовати као високоризичан. Дискриминација заснована на примени ВИ, тзв. алгоритмска дискриминација, може се јавити у различитим сферама свакодневног живота, а најчешће се манифестује у индиректном облику. То је последица чињенице да алгоритми наизглед делују неутрално и ослобођено предрасуда, али у пракси они

¹⁸ Art. 77 of Regulation (EU) 2024/1689.

репродукују постојеће друштвене пристрасности које су, путем људске интервенције, уграђене у животни циклус ВИ (Mihaljović, Ćorić, 2024, 25).

Док се из перспективе остваривања и заштите људских права Акт о ВИ доживљава позитивно, део академске и стручне јавности изражава озбиљну забринутост да је регулисање употребе ВИ унутар ЕУ отишло предалеко, нарочито у погледу прекомерног и претерано детаљног прописивања (Bianchiani, Ancona, 2023, 1–9). Другим речима, постоји оправдана бојазан да ће регулаторни приступ који је усвојен од стране ЕУ додатно ослабити њену позицију на глобалном тржишту. Наиме, у области иновација и ВИ, доминантну позицију већ дуго држе САД и Кина. Стога, са почетком примене Акта о ВИ, чини се да ће конкурентност ЕУ бити додатно ослабљена у поређењу са позицијама САД и Кине (Ceranć Perisic, 2025, 163).

ЛИТЕРАТУРА

Аврамовић Д., Јованов И. 2023. Судијска (не)пристрасност и вештачка интелигенција. Страни правни живот 2, стр. 161–177. Доступно на: https://doi.org/10.56461/SPZ_23201KJ (10. 4. 2025);

Андоновић С. 2020. Стратешко-правни оквир вештачке интелигенције у упоредном праву. Страни правни живот 3, стр. 111–123. Доступно на: <https://doi.org/10.5937/spz64-28166> (10. 4. 2025);

Bianchiani N., Ancona L. 2023. Artificial Intelligence: Europe must start dreaming again. Schuman Paper 728. pp. 1–9;

Veale M., Zuiderveen Borgesius F. 2021. Demystifying the Draft EU Artificial Intelligence Act. Computer Law Review International 4, pp. 97–112.

Glinčić M. 2024. Insurance market response to challenges imposed by Artificial Intelligence. In: Glinčić M., Obradović D., Causation of Damages, Damage Compensation and Insurance. Belgrade: Institute of Comparative Law, pp. 33–49;

Živković A. 2024. Computer programs legal protection framework with special reference to Artificial Intelligence ChatGPT. Strani pravni život 3, pp. 317–338. DOI: https://doi.org/10.56461/SPZ_24301KJ

Korać, V., Prlja, D., Gasmi, G. 2021. Challenges brought on by Artificial Intelligence. Archaeology and Science 17, pp. 159–165. DOI: https://doi.org/10.18485/arhe_apn.2021.17.10

Korać, V., Prlja, D., Gasmi, G. 2023. European Approach to Artificial Intelligence. Archaeology and Science 19, pp. 209–216. DOI: https://doi.org/10.18485/arhe_apn.2023.19.14

Korać, V., Prlja, D., Gasmi, G. 2023. European Approach to Artificial Intelligence. Archaeology and Science 19, pp. 209–216. DOI: https://doi.org/10.18485/arhe_apn.2023.19.14

Lück-Matz, N. 2011. Framework Agreements. In: Oxford Public International Law. Available at: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e703#:~:text=A%20framework%20agreement%20can%20be,agreements%20between%20the%20parties%2C%20usually> (8. 4. 2025).

Mihajlović A., Ćorić B. 2024. Artificial Intelligence and discrimination – strengths and weaknesses of the current European anti-discrimination legal framework. In: Kostić J., Rodina A., Russo T., Regional Law Review. Belgrade: Institute of Comparative Law, pp. 9 – 29, DOI: https://doi.org/10.56461/iup_rlr.2024.5.ch2

Samman T., de Vanssay B. 2024. What to take away from the European law on Artificial Intelligence, Schuman Paper 757, pp. 1–7;

Stanić M., Tintor Lj. 2024. Human rights and Artificial Intelligence – International Public Law and Constitutional Aspects. In: Kostić J., Rodina A., Russo T., Regional Law Review. Belgrade: Institute of Comparative Law, pp. 169–178, DOI: https://doi.org/10.56461/iup_rlr.2024.5.ch2

Ceranic Perisic J. 2025. Digital transformation: Regulation of Artificial Intelligence in the European Union. In: Kellerhals K., Baumgartner T., Ademi F, 15th Network Europe Conference European Integration in Times of Security Challenges. Zurich: EIZ Publishing, pp. 147–164, DOI: <https://doi.org/10.36862/eiz-784>

Howells G. 2020. Protecting Consumer Protection Values in the Fourth Industrial Revolution. Journal of Consumer Policy 43, pp. 145 –175;

ПРОПИСИ

Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European, OJ L 115, of 9 May 2008.

Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC, OJ L 119 of 4 May 2016.

Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act), OJ L 2024/1689, 12. July 2024;

White Paper on Artificial Intelligence: A European approach to excellence and trust of 19 February 2020, COM (2020) 65 final;

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

Доступно на: https://www.oecd.org/en/publications/explanatory-memorandum-on-the-updated-oecd-definition-of-an-ai-system_623da898-en.html (1. 4. 2025);

Доступно на: <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/the-framework-convention-on-artificial-intelligence> (1. 4. 2025);

Доступно на: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/ai-pact> (5. 4. 2025.).

Jelena ĆERANIĆ PERIŠIĆ, Ph.D

Principal Research Fellow, Institute of Comparative Law, Belgrade, Republic of Serbia,
ceranicj@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1465-510X.

Sanja MIŠAN

Master's Candidate, Apeiron University, Banja Luka Faculty of Legal Sciences, Republic of
Srpska, sanja.misan@autostil.ba.

THE EUROPEAN UNION ARTIFICIAL INTELLIGENCE ACT AND CONTEMPORARY CHALLENGES IN THE REALIZATION AND PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

Summary

The Artificial Intelligence Act (AI Act) was adopted in May 2024 and entered into force twenty days after its publication in the Official Journal of the European Union, on 12 July 2024. It will become fully applicable as of 2 August 2026. The AI Act constitutes the world's first comprehensive regulatory framework for artificial intelligence. Its primary objective is to ensure that AI developed and used within the European Union is trustworthy and that appropriate safeguards are in place for the protection of fundamental human rights. This paper aims to examine the provisions of the AI Act through the lens of contemporary challenges in the realization and protection of human rights. The analysis first focuses on the most significant provisions of the Act pertaining to AI systems, with particular attention given to high-risk AI systems, as these pose the greatest threats to the exercise and safeguarding of human rights. Subsequently, the paper addresses the anti-discrimination provisions within the AI Act, specifically analyzing their impact on the national legislative frameworks of EU Member States. Given that the regulation is a binding instrument of secondary EU law with direct applicability, it becomes enforceable upon publication in the Official Journal, without the need for additional transposition measures at the national level. Furthermore, candidate countries for EU membership are also obliged to align their national regulatory frameworks with the EU *acquis* during the accession process. Accordingly, it is expected that the AI Act will significantly influence the regulation of AI implementation in candidate countries, including the Republic of Serbia.

Key words: Artificial Intelligence, Human Rights Protection, Artificial Intelligence Act, Anti-discrimination provisions, contemporary challenges.

